

UO‘K: 811.512.133

SIDDIQ MO‘MINNING "BUYUK TEMUR AVLODI" NOMLI SHE'RIDA PRETSEDENT NOM TAHLILI

ANALYSIS OF THE PRECEDENT NAME IN SIDDIQ MOMIN'S POEM "THE GREAT GENERATION OF TIMUR"

АНАЛИЗ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ИМЕНИ В ПОЭМЕ СИДДИКА МОМИНА «ВЕЛИКОЕ ПОКОЛЕНИЕ ТИМУРА»

Yuldasheva Dilafruz Maxamadaliyevna¹ ¹Farg‘ona davlat universiteti dotsentiUsmonova Ziyodaxon Iloxomjonovna² ²Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchi**Annotatsiya**

Ushbu maqola tilshunoslikda antroponimlarni o‘rganish sohasidagi ilmiy qarashlarga asoslangan holda shoir Siddiq Mo‘minning "Buyuk Temur avlodi" she'rida qo‘llangan pretsedent nomlar tahliliga qaratilgan.

Abstract

This article is focused on the analysis of the precedent names used in the poem "Our great generation of Timur" by the poet Siddiq Momin, based on scientific views in the field of anthroponyms in linguistics.

Аннотация

Данная статья посвящена анализу прецедентных имен, использованных в стихотворении «Наше великое поколение Тимура» поэта Сиддика Момина, на основе научных взглядов в области антропонимов в лингвистике.

Kalit so‘zlar: antroponim, pretsedent nom, pretsedent birliklar, onomastika, lingvomadaniy, stereotip

Key words: anthroponym, precedent name, precedent units, onomastics, linguistic culture, stereotype

Ключевые слова: антропоним, прецедентное имя, прецедентные единицы, ономастика, лингвокультура, стереотип

KIRISH

Har bir millat va madaniyatda ism qo‘yish odatlari va marosimlari o‘ziga xosdir. O‘zbek xalqida farzandga beriladigan ism orqali ota-onalar o‘zlarining orzu-istaklarini ifodalashadi. Onomastikada kishi ismlari **antroponimlar** deb nomlanadi. Ismlar jamiyatdagi ijtimoiy, madaniy, etnik va diniy omillarga ta‘sir ko‘rsatadi. Antroponomika, shuningdek, ismlarning ma‘naviy va madaniy ahamiyatini, ular bilan bog‘liq an‘ana va urf-odatlarini o‘rganadi. Dinda, masalan, ism qo‘yish marosimi o‘zining alohida e‘tiboriga ega bo‘lib, ism odamning ruhiyatini aks ettiradi. **Antroponomika** – bu odamlar ismlarini, familiyalarini, laqab va taxalluslarini o‘rganadigan onomastikaning bir bo‘limidir. Antroponomika so‘zi yunoncha **“antropos”** (odam) va **“onoma”** (ism) so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, u kishilarning ism va ism qo‘yish bilan bog‘liq bo‘lgan parcha lingvistik va ekstalingvistik xususiyatlarni o‘rganadi. Kishi ismlari, ya‘ni **antroponimlar** – bu insonni boshqalardan farqlash, ajratish uchun beriladigan maxsus nomlardir. Kishi ismlari doimo o‘z tarixiga, madaniyatiga va jamiyatiga ta‘sir ko‘rsatib, insonning hayoti, ruhiyati va o‘zligini aks ettiradi. Ism qo‘yish marosimi har doim katta ma‘suliyat bilan bog‘liq bo‘lib, bu nafaqat shaxsning hayotiga, balki uning taqdiri va baxtiga ham ta‘sir qiladi. Ernest Begmatovning ta‘kidlashicha, ism qo‘yish odati – bu biror shaxsni o‘zgalardan ajratish ehtiyojlaridan kelib chiqqan. Avval ism, keyin esa familiya va boshqa kishi ismlarining turli shakllari va ularning insonlar orasida farqlashni ta‘minlashga xizmat qiladi. Shu tarzda, antroponomika ilmiy jihatdan inson ismlarini o‘rganishga, ularning o‘zgarishini, jamiyatdagi o‘rnini aniqlashga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

E.A. Begmatov o'zbek antroponomikasi bo'yicha salmoqli ishlar olib borgan. Uning ilmiy izlanishlari, o'zbek ismlarining leksikasi, imlosi va etimologiyasi haqida keng ma'lumotlar taqdim etadi. Uning ismshunoslikka oid "Nomlar va odamlar" (1966), "Kishi nomlari imlosi" (1970), "O'zbek ismlari imlosi" (1972) «Литературные имена и фамилии узбекских авторов в русской транскрипции» (1981), "O'zbek ismlari" (1992, 2000, 2007), "Ism chiroyi" (1994) kabi asarlari o'zbek nomshunoslik faniga ulkan hissa qo'shgan.

Sir emaski, bugungi globalizatsiya jarayonlari asnosida, insoniyat taraqqiyotining bir qator umumiy xususiyatlarga ega bo'lishi, milliy o'zlikni saqlash va milliy qadriyatlarining ahamiyatini qayta anglash zaruratini keltirib chiqaradi. Milliy o'zlikni saqlab qolish va rivojlantirish masalasi tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Til milliy-lingvomadaniy jamiyatning taraqqiyotini aks ettiruvchi "ko'zgu" sifatida nafaqat jamiyatdagi o'zgarishlarni ko'rsatadi, balki tilning o'zi ham jamiyatning ijtimoiy va madaniy sharoitlariga ta'sir qiladi va ular bilan o'zgaradi. Bu jarayonni tilshunoslar "intertekstuallik" va "pretsedent birliklar" nazariyasi orqali izohlashadi, chunki til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar va ko'priklar aynan shu birliklarda namoyon bo'ladi. Pretsedent birliklar – bu lingvomadaniy jamiyatdagi umumiy va keng tarqalgan, ma'lum bir jamiyat a'zolariga yaxshi tanish bo'lgan, madaniy, tarixiy, diniy yoki badiiy manbalar bilan bog'liq nomlar, iboralar va shakllardir. Ular tilni va madaniyatni anglashda muhim rol o'ynaydi, chunki ular o'zaro muloqotda tilning ma'naviy va madaniy qiymatini ko'rsatadi. Pretsedent birliklar faqatgina tarixiy shaxslarning yoki madaniy manbalar nomlari bilan cheklanib qolmaydi, balki ular dinamik ravishda zamon o'zgarishiga moslashib, yangi madaniy shakllar va asoslar bilan boyib boradi. Pretsedent birliklar, shuningdek, millatning mentalitetini va tilshunoslikdagi xususiyatlarini ifodalovchi muhim bir vositadir. Y.N. Karaulov rus tilshunoslik va lingvistik tadqiqotlar sohasida ilgari surilgan pretsedent birliklar nazariyasining asoschilaridan biridir. Uning "pretsedent birlik" atamasini fanga birinchi bo'lib kiritgani alohida ahamiyatga ega. Karaulov pretsedent birliklarni "ma'lum shaxsning o'zgarmas va shaxsiy xarakterdagi, ya'ni unga yaxshi tanish bo'lgan va uning keng doirasini, shu jumladan, uning o'tmishi va zamondoshlarini ham qamrab oluvchi, va nihoyat, ushbu til sohibining diskursida qayta-qayta murojaat etuvchi bilish va hissiy munosabatlarida juda ahamiyatli birlik" sifatida tavsiflagan [Karaulov, 1987;267].

Karaulovning bu ta'rifi pretsedent birliklarning milliy madaniyat va til tizimlarida chuqur ildiz otganligini va ular nafaqat til, balki mentalitet va ijtimoiy ongni aks ettirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Pretsedent birliklar, ularning so'zlovchilari tomonidan umumiy ravishda tanilgan va keng tarqalgan, jamiyatning o'ziga xos va madaniy konsepsiyalarini tashkil etadi. Shu sababli ular nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va psixolingvistika kabi sohalarda ham tadqiq qilinadi. Karaulovning pretsedent birliklarga bo'lgan yondashuvi ularning dinamik xususiyatiga ham urg'u beradi. Ularning konsepsiyasi va mazmuni o'zgarishi mumkin, ammo ularning madaniy ahamiyati va asosiy roli doimo saqlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Pretsedent birliklar o'zaro munosabatlarni qurishda, muloqotda va ijtimoiy muloqotda muhim rol o'ynaydi, chunki ular lingvomadaniy jarayonlarni ifodalaydi va ular orqali jamiyatlar o'rtasidagi aloqalar va o'zaro tushunish o'rnatiladi. Misol uchun, shoir Siddiq Mo'minning 2024-yilda nashrdan chiqarilgan "Sizga tutdim nazmiy guldasta" nomli she'riy to'plamida A. Temur, A. Navoiy, Z. M. Bobur, Burhoniddin ar-Roshidoni kabi pretsedent nomlar keltiriladi. Jumladan, ijodkorning "Buyuk Temur avlodi" nomli she'rida tarixiy, falsafiy va madaniy mavzular birlashtirgan va o'zbek xalqining g'ururi, ajdodlarga hurmat, ilm va bilimga e'tibor berish zarurati haqida so'z yuritilgan.

Sarkarda bobomiz bor,

Shundan g'urur, iftixor.

Adolat – bizga shior

Amir Temur avlodi!

Shoir misralarda xalqning yuksalishi va buyuligini tasvirlashga xizmat qilgan hamda "o'zlikni anglamoq" tushunchasi bilan assotsiativ bog'liqlikni hosil qiladigan "ilm", "buyuk", "adolat", "shukr", "g'urur", "iftixor", "g'oya" kabi so'zlardan, ularga kontekstual ziddlikni hosil qilgan, ijtimoiy inqiroz yoki zaiflikni anglatuvchi "halokat", "ofat", "bo'shliq" kabi so'zlardan mohirona foydalanadi.

Shuningdek, she'rdagi lisoniy birliklarning lingvomadaniy xususiyati steriotip shaklida namoyon bo'ladi: "qora qumg'on" (epitet), "belbog'ida non", "do'ppisida suv tashigan" kabi iboralarda o'zbek xalqiga xos insonparvarlik, mehmondo'stlik kabi fazilatlar namoyon bo'lgan.

Qaynar qora qumg'oni,
Belbog'ida bor noni.
Qorday toza vijdoni,
Buyuk Temur avlodi!

She'rda uslubiy – stilistik vosita bo'lgan takror "Buyuk Temur avlodi" iborasi tarzida she'rning har bir qatorida takrorlanib, o'z avlodining tarixiy yuksalishiga urg'u bergan va she'rning markaziy go'yasi – o'z xalqining va uning ajdodlarining buyukligini, shaxsiy va milliy g'ururini ta'kidlash maqsad qilingan. Shoir bo'shlik va bo'shliq paronimlaridan unumli foydalangan holda badiiy, ma'naviy va pedagogik jihatdan ham ta'sirchan nasihatni beradi:

Aslo qilmagin bo'shlik,
Paydo bo'lmasin bo'shliq.
Toleing bo'lsin to'liq,
Buyuk Temur avlodi!

She'rning falsafiy va ma'naviy mazmuni haqida gapirganda, Siddiq Mo'min o'z she'rda milliy qadriyatlarini va ajdodlarga bo'lgan hurmatni yuksak baholaydi. "Ajdod ruhi qo'llagan", "adolat – bizga shior" kabi misralar, milliy birlik, adolat va xalqning tarixiy merosiga hurmatni o'zida mujassam etadi. She'rning oxirida esa o'z yurtiga bo'lgan sadoqat va xalq kelajakka bo'lgan ishonchi aks etgan. "Omon bo'lsin yurtboshimiz" iborasi ham jamiyatning umumiy taraqqiyoti va yuksalishi uchun har bir insonning o'z hissasini qo'shishi zarurligini ta'kidlaydi.

Uch mingdan oshdi yoshing,
Hech so'nmasin quyoshing,
Omon bo'lsin Yurtboshing,
Buyuk Temur avlodi!..

XULOSA

Shoir S.Mo'minning birgina "Buyuk Temur avlodi" nomli she'rining lingvomadaniy tahlilidan ayon bo'ladiki, pretsedent birliklar va ularning lingvomadaniy ahamiyati zamonaviy tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Ular milliy o'zlikni anglash va saqlab qolish, jamiyatning mental qiyofasini tushunish, til va madaniyat o'rtasidagi o'zgaruvchan aloqalarni o'rganish uchun zarur vositalar hisoblanadi. Pretsedent birliklar yordamida jamiyatning o'ziga xos dunyoqarashini, milliy mentalitetini va tarixiy xotirasini o'rganish mumkin. Shu sababli, pretsedent birliklarni o'rganish bugungi kunda tilshunoslikdagi eng dolzarb va ahamiyatli masalalardan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абу Наср Фаробий, Шеър санъати . – Тошкент: Ф. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1979. 18-б
2. Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. Тошкент: "Мумтоз сўз" -2010, 92-б
3. Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Т.: Фан, 1966 – Б.76.
4. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Qurbonova M., Boqiyeva G Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent-2005, B-113
5. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. Toshkent -2008, B - 87
6. A. Madvaliyev tahriri ostida O'TIL , Toshkent 582-bet
7. Siddiq Mo'min. Biomaydon. "Farg'ona" nashriyoti – 2022.
8. Siddiq Mo'min. Mendan mehr kutayotganlar. "Farg'ona" nashriyoti – 2007
9. <https://cyberleninka.ru/article/n/pretsedent-birlik-va-pretsedent-nom-ularning-o-zbek-lingvomadaniy-jamiyatidaqo'llanishi>
10. <https://www.intereuroconf.com/index.php/MSRAIDP/article/download/1444/1160/1158>